

המפגש השלושים של החוג הישראלי לבלשנות ע"ש חיים רוזן

אוניברסיטת תל אביב, בניין גילמן חדר 496

יום שלישי, ט"ז באדר ב' תשע"ד, 18 במארס 2014

חוברת התקצירים

תוכן עניינים

- 3.....'זאת השפה שלך? יא-וואלי' - עברית תקנית בכיתת הלימוד: בין אידיאולוגיה לפרקטיקה
דפנה יצחקי, אדם לפסטיין והדר נץ.
- 4.....'אני את חבר הכנסת אברהם רביץ לא אוריד לעולם מהדוכן. הוא תמיד ירד בעצמו' - משפטים במבנה
נושא-מושא-פועל בדיוני הכנסת
הדר נץ.
- 5.....שפה דבורה וכתובה בנרטיב: מהו מקור ההבדלים?
דורית רביד ויהודית חן-ג'מאל.
- 7.....מרומח חדה עד עגילים אפנתיות: על שמות עצם ממין נקבה בלא סימון מין מורפולוגי בעברית
לדורותיה
קרן דובנוב.
- 9.....בין צמידות לסמיכות בלשון ימינו לאור נתוני הרשת
נמרוד שתיל.
- 11.....זמנים מודרניים: הגרמטיזציה של האנטריור (anterior) בעברית בת-זמננו
דני כלב.
- 14.....גרעין-לוואי – מה הגרעין ומה הלוואי? הפרדה בין מבנה דקדוקי לתוכן
עליזה רישביץ.
- 15.....התפתחויות סמנטיות בלשון חז"ל ובלשון המדרש המאוחר – השדה הסמנטי של 'תענוג'
אריה אולמן.
- 17.....קווים לדמותו של אוצר המילים של העברית המדוברת
דורון רובינשטיין.
- 18.....פוליסמיה של מפחיתי העצמה 'סתם' ו'פשוט'
חגית שפר.
- 20.....'לא' בעברית המדוברת
לאון שור.
- 22.....מהירות דיבור, התפתחות שפות והעברית שלנו
יהודית רוזנהויז.
- 24.....מקצב פרוזודי בדיבור ספונטני
ורד זילבר-ורוד.
- 26.....e או a? התגוונות בהחדרת תנועה
ליאור לקס, אוון גרי כהן וסתיו אזולאי.

"זאת השפה שלך? יא-וואלי' - עברית תקנית בכיתה הלימוד: בין אידיאולוגיה לפרקטיקה"

דפנה יצחקי, אדם לפסטיין, הדר נץ

מה נתפס כשפה תקנית בכיתה הלימוד? מי רואה עצמו אחראי לבצע תיקוני לשון בכיתה וכיצד זה נעשה? מהן המשמעויות של פרקטיקות אלו לגבי זהותם של המתקנים והמתקנים? בהרצאה נדווח על ממצאים ראשוניים מתוך מחקר הבדק שאלות אלו בכיתות הלימוד בבתי ספר יסודיים בישראל.

קביעת שפה סטנדרטית מהווה אחת האסטרטגיות ליצירתן של אומות וכן כהון שניתן לסחור בו לקניית הון סימבולי אחר, כגון מעמד או שייכות חברתית (Bourdieu, 1991). השפה העברית הינה דוגמה מובהקת לאלמנט בונה ומלכד בתהליך כינון האומה. אידיאולוגיות המקדמות שימוש בשפה תקנית פועלות לעתים קרובות באופן שרירותי, לדוגמה בהחלטה מי מוסמך לקבוע את התקן, ועלולות לפעול באופן שמדיר קבוצות חברתיות (Cameron, 2012). כמו כן זוהה התפקיד המרכזי שממלא בית הספר בשעתוק של מכניזם זה. מחקרים אמפיריים רבים בחנו תופעה זו בקרב אוכלוסיות מיעוט או בהקשר של לימוד שפה שניה, אך תופעה זו לא נחקרה בצורה משמעותית בקרב דוברי שפה ראשונה.

שאלות המחקר עליהן נתחיל להשיב בהרצאה הן:

1. כיצד, מתי, ובידי מי מתבצעים תיקוני לשון בכיתות בבתי ספר יסודיים בישראל?

2. מהן האידיאולוגיות הלשוניות העומדות בבסיס הפרקטיקות הללו ומקודמות על ידיהן?

הנתונים במחקר הנוכחי לקוחים מתוך פרויקט גדול יותר הבוחן שיח ואינטראקציה בכיתות הלימוד. בפרויקט זה נאספו נתונים באמצעות תצפית משתתפת בכיתות הלימוד, כולל צילום בווידאו ו/או הקלטת שמע. בסה"כ הוקלטו מעל מאה שיעורי עברית בשמונה כיתות בשני בתי ספר יסודיים. הניתוח במחקרנו הנוכחי כולל ליקוט וקידוד שיטתי של אירועי תיקון לשון וניתוח מיקרו-אנליטי של אירועים נבחרים.

בהרצאה נציג את סכמת הניתוח הכללית הכוללת: זיהוי המתקנים (תלמידים / מורה), סוגי התיקון (תחבירי, אוצר מילים ועוד) אסטרטגיות התיקון (סמויות, מפורשות ועוד) והאידיאולוגיה המנחה את המתקן. נושאים אלה יודגמו באמצעות ניתוח לעומק של אירועי תיקון ספציפיים.

Bourdieu, P. (1991) *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press

Cameron, D. (2012) *Verbal Hygiene*. Routledge: New York.

"אני את חבר הכנסת אברהם רביץ לא אוריד לעולם מהדוכן. הוא תמיד ירד בעצמו":

משפטים במבנה נושא-מושא-פועל בדיוני הכנסת

הדר נץ

בהרצאתי אדון בפונקציות השיח של משפטים בעלי המבנה המסומן נושא-מושא-פועל, שהנושא בהם הוא כינוי גוף והמושא פותח בסמן המושא "את" בעברית החדשה. לצורך בדיקת הנושא בחרתי בקורפוס של דברי הכנסת בשנים 2003–2005. להלן דוגמה מתועדת למשפט מסוג זה מתוך הקורפוס: "אני את חבר הכנסת אברהם רביץ לא אוריד לעולם מהדוכן."

המחקר נערך בתוך המסגרת התיאורטית של מבנה המסר, ומכאן שעיקרו השוואה בין משפטים שהם מקבילים מבחינה סמנטית אך נבדלים מבחינת המבנה ומבחינה פרגמטית (Lambrecht, 1994). הממצא העיקרי של המחקר המוצג הוא שהצבת המושא בעמדה שנייה במשפט, לאחר הנושא הכינוי, אינה מונעת מצורך לנגד את המושא לרפרנט אחר, כפי שנטען לגבי טופיקליזציה (למשל מרגולין, תשנ"ו), אלא דווקא מהצורך לחדד את הפוקוס. לשם כך, המושא מחולץ מתוך הקומנט בתהליך של דה-פוקליזציה, וכך נותרים הפועל והרכיב הנוסף (אם יש כזה) כפוקוס צר ובלעדי. כפי שאדגים בהרצאתי, לעיתים קרובות מטרת הדה-פוקליזציה הינה הדגשת הרכיב הנוסף או הדגשת החיוב או השלילה של הפועל.

בנוסף אטען ואדגים כי הצבתו של המושא בעמדה השנייה יוצרת נושא כינוי אשר מסומן בכך שהוא מנותק מהפועל. הנושא המסומן משמש בדרך כלל להבעת ניגוד. ואולם, בניגוד לטופיקליזציה, הרכיב המנוגד אינו המושא, אלא הנושא. כמו כן, הנושא המסומן משמש לעיתים קרובות גם לסימון המעבר מדיבור על רפרנט בגוף שלישי לציטוט ישיר של דבריו בגוף ראשון.

תופעת הדה-פוקליזציה נדונה אך מעט בספרות הבלשנית מבחינת פונקציות השיח שלה. הדברים האמורים בהרצאה מהווים אפוא תרומה לחקר העברית הישראלית כמו גם לחקר תופעת הדה-פוקליזציה בכלל.

ביבליוגרפיה

מרגולין, ב'. (תשנ"ו). המיקוד התחבירי בסיפורת העברית ובסיפורת הפלסטינית בנות זמננו, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.

Lambrecht, K. (1994). *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.

שפה דבורה וכתובה בנרטיב: מהו מקור ההבדלים?

דורית רביד ויהודית חן-ג'מאל

הדיון באפנות הדבורה והכתובה הוא אחד המעניינים והפוריים בספרות הבלשנית והפסיכולינגוויסטית. ראשיתו בהצבת תשתית בסוף המאה שעברה למהותו של ההבדל בין טקסט כתוב לדבור (Chafe & Danielewicz, 1986; Tannen, 1982; Du Bois, 2007; Harris, 2009). אחת הבעיות בניתוח שפה דבורה וכתובה הוא ריבוי המשתנים העשויים לְמַסְפָּה את המקור להבדלים כאלה: למשל, ניתוח שיחה בהשוואה לטקסט כתוב אינה לוקחת בחשבון את השפעות הסוגה והתקמה ואת יחסי המוען-נמען. בהקשר אחר, במחקרים פסיכולינגוויסטיים התפתחותיים המשווים טקסטים דבורים וכתובים (Ravid & Berman, 2006, 2009), הגיל ורמת הלימוד הם משתנה מְמַסְפָּה אחר, שכן השגת היכולת להפיק טקסט שלם ולכיד היא תולדה של בשלות המושגת רק לקראת בגרות. המחקר הנוכחי מתמקד בהשפעות האפנות הדבורה והכתובה בניכוי המשתנים הממסכים. קבוצה של 20 מבוגרים - סטודנטים דוברי עברית ילידיים ממיצב בינוני-גבוה - התבקשה לספר סיפור אישי על קונפליקט, וכל נבדק סיפר את אותו הסיפור בעל פה ובכתב. במוקד ההרצאה ניתוח משווה של כל סיפור וסיפור בארבעה ממדים - ממד התוכן, ממד השפה, ממד השטף והלכידות (fluency and cohesion) וממד עמדת השיח (discourse stance). מאחר שמדובר באותו סיפור ממש ובאותו נבדק בוגר שהפיק כל סיפור, המקור היחיד להבדלים יהיה מן הסתם האפנות. במתודולוגיה חדשה שפותחה לצורך מחקר זה מוזגו שני הסיפורים שהפיק כל נבדק לסיפור צל (shadow story) אחד, שבו מופיע כל התוכן של שניהם. סיפור הצל חולק ליחידות תוכן מקבילות שהופיעו בעל פה ובכתב. ניתוח כל יחידת תוכן כזאת בשתי האפנויות אפשר לנו לאתר את מקורותיו של ההבדל שבין השפה הכתובה והדבורה המשמשת לנרטיב. אף שהסיפורים שהפיקו הנבדקים היו שונים הן בין האפנויות והן בין הנבדקים, עולה תמונה מעניינת ואחידה למדי על הפקת סיפורים בעל פה ובכתב: מבוגרים דוברי עברית יודעים לספר סיפור אישי הן באפנות הדבורה והן באפנות הכתובה, והם עושים שימוש מיומן בתכונות הייחודיות של כל אפנות לביטוי התוכן המובע בכל סיפור. מוקד ההבדל בין הנרטיבים הדבורים והכתובים הוא בממד השטף והלכידות: בנרטיב הכתוב הוא נישא על כתפי התחביר המורכב, ובנרטיב הדבור הוא נשען על התוכן תוך התייחסות למגבלות התהלוך בזמן אמיתי. בהרצאה יוצג ניתוח מפורט של הבדלים אלה בכל ארבעת הממדים ויוצע מודל לניתוח נרטיב בשתי האפנויות.

References

Chafe. W.L. & J. Danielewicz. 1986. Properties of spoken and written language. In R. Horowitz & S.J. Samuels (eds.), *Comprehending oral and written language*. NY: Academic Press, 82-113.

Du Bois, J.W. 2007. The stance triangle". In R. Englebretson (ed.), *Stancetaking in discourse*. Amsterdam: Benjamins, 139–182.

Harris, R. 2009. Speech and writing. In D.R. Olson & N. Torrance (eds.), *The Cambridge handbook of literacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 46-58.

Ravid, D. & R. A. Berman. 2006. Information density in the development of spoken and written narratives in English and Hebrew. *Discourse Processes* 41, 117-149.

Ravid, D. & R. Berman. 2009. Developing linguistic register in different text types. *Pragmatics & Cognition* 17, 108–145.

Tannen, D. 1982. The oral / literate continuum in discourse. In D. Tannen (ed.), *Spoken and written language: Exploring orality and literacy*. Norwood, NJ: Ablex.

מרומח חדה עד עגילים אפנתיות:

על שמות עצם ממין נקבה בלא סימון מין מורפולוגי בעברית לדורותיה

קרן דובנוב

ההתאם התחבירי הנקבי של שמות עצם שאינם במשקלים נקביים מעורר שאלות בעיקר במישור הבלשנות ההיסטורית, אבל יש לו חשיבות גם בתיאור הסינכרוני של הלשון ואף ביישומי הדקדוק כגון נורמטיביות. השערות מגוונות, בנוגע ללשונות שמיות וגם אחרות, שוערו על סיבת השתייכותם של כמה שמות עצם שאינם מציינים חי ואינם מסומנים מורפולוגית למין נקבה. בימי הביניים סברו מקצת המדקדקים הערבים והיהודים שאין כלל חשיבות להכרעה בין זכר לנקבה בכל השמות שאינם מציינים חי (כדבריהם "זכרהו ונקבהו"), ושמות העצם כפולי המין הרבים בערבית הקלסית ובעברית המקרא היו להם לראיה (גולדנברג תש"ן, חרל"פ תשס"א). לדברי בן-חיים, החלוקה לזו"נ אינה ראשונית בעברית ובשמית בכלל (בן-חיים, תשל"ז), ונראה שאין ספק בצדקת דבריו. חוקרי הבלשנות השמית בני דורות אחדים נתנו את דעתם למאפיינים סמנטיים של שמות העצם הנקביים חסרי הסימון המורפולוגי והביעו השערה שמדובר בשריד של קטגוריה קדומה אחרת מעין קבוצות שמניות כבלשונות בנטו שבמרכז אפריקה (ברוקלמן, גרנדה, סרגוסה ועוד). המבקרים (כגון רטקליף) טוענים שבהעדר מערכת מעין זאת בלשון שמית כלשהי או באחת הקרובות המרוחקות שלה אין שחר להנחה זו, ולמעשה בכל הלשונות האפרואסייתיות שתוארו נמצאה מערכת זו-ערכית של זכר ונקבה ולא קבוצות שמניות. בין כך ובין כך קשה לערער על חשיבות ההיקש הסמנטי בקביעת המין הדקדוקי בעברית: קבוצות מוגדרות כגון כלי קיבול וכלים מוארכים וחדים מיוצגות בשמות נקביים רבים למדי. לפי השקפה זו אפשר לערער על הכרעות המילונים לדורותיהם בנוגע לכמה שמות שבמקרא אין להם היקרויות בעלות התאם במין הדקדוקי – ומקביליהם בערבית קלסית הם נקבה, לדוגמה **רומח ודלי**.

ניסיון מעקב אחר מעבר השמות ממין דקדוקי אחד לאחר, בכלל זה שמות כפולי מין במקרא, ממצאי התורה השומרונים, הבדלים בין מקרא ללשון חכמים (אלקיים, תשמ"ג) וכן עיון בספרות ההשכלה במאה התשע עשרה ובייחוד בעברית בת ימינו – במשלב הרשמי לעומת לשון הדיבור, מלמד על תהליכי פישוט והסדרה במגמה צורנית וגם במגמה סמנטית. כללי ההכרעה בין שתי המגמות משתנים מתקופה לתקופה. בנוגע לעברית בת ימינו אפשר לקבוע שהעיקרון הצורני מכריע בכל המקרים חוץ מקבוצה בסמנטית אחת. רק שמות מעטים, מורשים ושכיחים מאוד בלא סימון נקבה פורמלי מקבלים התאם נקבי או כפול (לדוגמה, אבן, דרך, נפש, כוס ודיו). כל המילים החדשות מותאמות על פי צורתן (משקל או צורן סופי). ההיקש הסמנטי פעיל רק בקבוצה אחת – איברי הגוף, בעיקר איברי הגוף הזוגיים ומה שסמוך אליהם במישור המסומן. בעברית המדוברת נצפים לא רק היקשים כגון **גרביים שחורות ומגפיים חדשות** – שאפשר להסביר גם בתור היקשים על פי הצורן ayim – אלא גם **סנדלים יפות** ובלשון הצעירים **ריסים ארוכות ועגילים אפנתיות**. ההתאם הנקבי בשתי הדוגמות האחרונות מצוי רק בריבוי, וזה חורג מן הקביעה המקובלת שאין שם העצם משנה את מינו הדקדוקי במעבר מצורת יחיד

לצורת רבים. מעניין להשוות את ממצאי העיון הזה לממצאי מחקר המין הדקדוקי בדיאלקטים ערביים (לדוגמה של פרוצ'קה ושל געש).

מקצת הביבליוגרפיה:

אלקיים ש', מינם של שמות העצם במשנה עפ"י ההתאם התחבירי, עבודת מ"א, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשמ"ג

גולדנברג א', תורת הלשון ועברית נכונה בימי הביניים, לשוננו נד (תש"ן), עמ' 190 – 216.

Procházka S., Unmarked Feminine Nouns in Modern Arabic Dialects in *Approaches to Arabic Dialects: A Collection of Articles Presented to Manfred Woidich on the Occasion of His Sixtieth Birthday (Studies in Semitic Languages and Linguistics)*, Leiden 2004, pp. 237 – 260.

בין צמידות לסמיכות בימינו לאור נתוני הרשת

נמרוד שתיל

הסמיכות והצמידות הן שני צירופים של שני שמות (או צירופים שמניים) שקיימים בעברית מראשיתם. מבחינת הצורה הצמידות נבדלת מן הסמיכות בכך שמעמדו של שם העצם הראשון הוא בצורת הנפרד. גדעון גולדנברג ז"ל סבר שאין להן מיסודן פונקצייה ייחודית, ולכן נמצא אותן בצירופים זהו רכיבים בלי הבדל ניכר, לדוגמה, **גלידה וניל לצד גלידת וניל**.

מן הצד האחר אין ספק שיש פיצול פונקציונאלי ביניהן: לדוגמה צירופים שבהם השם השני בצירוף מציין זהות רפרנציאלית לשם הראשון (צירופי תמורה) מבוטאים בצמידות, לדוגמה **המלכה אליזבת** (אין **מלכת אליזבת**), ואילו צירופים שבהם השם השני הוא המבצע של השם הראשון (או בעלים משויכים של השם הראשון) יבואו רק בסמיכות, לדוגמה, **החלטת הממשלה** (אין **החלטה ממשלה**). מטרת מחקרנו הייתה לגלות את היחסים המבניים בין שתי הצורות בלשון ימינו: ניגוד תפקודי, זהות תפקודית ויחסי השלמה. הנחת המחקר התבססה על התחושה שיש התרחבות מסוימת של שימושי הצמידות בימינו שהספרות המחקרית טרם עמדה עליהן. בנוסף, שאלנו שאלות על המשמעות של סדר הרכיבים בצמידות המציינת זהות רפרנציאלית (תמורה). את ממצאינו ביססנו על נתונים מן הרשת.

הממצאים העיקריים:

1. בצמידות המציינת תמורה סדר הרכיבים יוצר הבחנות בין תארים רמים אמיתיים ובין תארים רמים מטפוריים (לדוגמה, **המלך הואן קרלוס לעומת יוסי בניון המלך**).
2. מתרבים מבני הצמידות כששם₂ הוא מסווג או מתאר (כגון **חולצה גבר**), והדבר רווח בסוגות מסוימות, כגון סוגת המתכונים וסוגת הקטלוגים. לעתים הם מצויים בלעדית בצמידות (**כיריים גז**).
3. מבני הצמידות מציינים בימינו העצמה (**מסיבה פיצוץ**). ייתכן שהצמידות הטאוטולוגית (**גבר גבר**) היא המקבילה העממית של הסמיכות הטאוטולוגית בתפקיד דומה (**משורר המשוררים**).
4. כאשר השם הראשון בצירוף הוא שאול, יש בחירה מודעת באחד משני המבנים כמאפיין השתלכות מורפו-סינטקטית במערכת העברית (לדוגמה, **אוניברסיטת תל אביב**) או להיפך, כמאפיין חוסר השתלכות או זרות (לדוגמה, **הורה ממטרה**).
5. שימוש הצמידות מתרחב (לדוגמה, **בית קרקע, עין ימין**), כאשר יש רצון לברוח מן הצורות שבהן הסומך המקביל הוא שחוק מבחינה סמנטית כגון **בית מרקחת, עין שמר**.
6. מצאנו יחסי ניגוד בין שתי הסינטגמות הנידונות בצירופים בעלי שלושה רכיבים ויותר כגון ההבחנה בין **בית הורים דיסקין** (שם מוסד) ובין **בית הורי דיסקין** (שיוך).
7. לעתים הצמידות מועדפת על הסמיכות לשם הנמכת משלב כביטוי לתרבות הנוער (**עגלה זבל, טיפה מים**).

פריטי ביבליוגרפיה:

רביד ובראון, תשע"ג = ד' רביד וא' בראון, היבטים סמנטיים של רכישת מבני הסמיכות, בתוך: מלכה מ' וצ' סדן (עורכים) מחקרים בעברית החדשה ובלשונות היהודים; מוגשים לאורה (רודריג) שורצולד, ירושלים: כרמל, תשע"ג.

שורצולד, תש"ע = א' שורצולד, "פנים וחוץ בעברית: בין התפתחויות היסטוריות טבעיות להשפעות זרות", בתוך: משאת אהרן; מחקרים בלשון מוגשים לאהרן דותן. עורכים: משה בר-אשר, חיים א' כהן. ירושלים: מוסד ביאליק, תש"ע, עמ' 619-629

שתיל, תשע"ג = נ' שתיל, מיון התוצרים של גזירה מבסיס ומוספית, לשוננו עה, א, תשע"ג, עמ' 55-88

זמנים מודרניים: הגרמטיזציה של האנטריוור בעברית בת-זמננו

דני כלב

אנטריוור (anterior) הוא זמן יחסי המציין אירוע שתוצאתו רלוונטית לזמן ייחוס מאוחר יותר (Bybee 1994: 245). העברית מפתחת אנטריוור בדמות פֶּעַל המביע זמן מוחלט שאינו עבר:

(1) תודיעי לי כשהגעת (Bar 2003: 97)

(2) המחיר אצלנו: 900. **חסכת** [לאחר שתקנה]: 300 (אתר סלקום)

לפי (1947) Reichenbach, אנטריוור הוא זמן אירוע E הקודם לזמן הייחוס R:

(3) <-----R,E-----S

זמן הרכישה § נקודת ייחוס עתידית לאחר הקנייה

S – זמן האמירה (זמן הווה)

E – זמן הרכישה העתידי

R – נקודת הייחוס בציר הזמן אשר יחסית אליה, הקונה נחשב כמי שחסך 300 ש.

על-פי רוב האירוע צמוד (אך לא חופף) לנקודת הייחוס. הצימוד, המיוצג כרצף R,E בציר הזמן, מתקיים גם ב- (4):

(4) לפני צאתכם, נא ודאו שלא **שכחתם** חפץ כלשהו (כריזה ברכבת הקלה, ינואר 2014)

זמן ואספקט

מניתוח הדוגמאות שאספתי עד כה נראה כי האנטריוור בעברית אופציונלי. כאשר המידע החשוב לדובר הוא זמן האירוע, האספקט אינו בא לידי ביטוי; כאשר המידע החשוב לדובר הוא האספקט, הטמפורליות אינה באה לידי ביטוי (Goldenberg in Bar 2003: 96). לפיכך ניתן להמיר צורת פֶּעַל לא ליטרלית בבינוני או ביפעל מבלי שתנאי האמת של המבע המקורי וקבילותו ישתנו:

(5) לפני צאתכם נא ודאו **שאינכם שוכחים** חפץ כלשהו

האנטריוור האל-זמני

פעל לא ליטרלי משמש גם להבעת אמת כללית, אל-זמנית:

(6) נגעת נסעת

האל-זמניות מובעת כהתבוננות על תוצאות האירוע כאילו זה כבר התרחש. על אף הסימטרייה הצורנית בין שני חלקי המבצע הפועל ברישא מביע פרפקטיות אל-זמנית, ואילו בסיפא הפועל ממוזג אספקט ומודאליות, כעין ציווי פרפקטי.

האנטריוור הגנומי

פעל לא ליטרלי משמש גם כ"אנטריוור גנומי", המביע אירוע הצפוי להתרחש בכל עת שיתקיימו התנאים המתאימים:

(7) מבחינתם יום שבו מגיעים מתכות, בגדים ומכשירים חשמליים הוא יום טוב. לפעמים מגיע משהו ולפעמים הם **בזבזו** את הזמן לחינם (ידיעות אחרונות, 17.12.2012)

האנטריוור הגנומי נתפס כרצף של פרפקטים (R,E) בלתי-כבולים לנקודת זמן מוגדרת (בשונה מהאנטריוור האל-זמני, הנתפס כאירוע יחיד):

$$\langle \dots \text{---} R, E \text{---} R, E \text{---} R, E \text{---} R, E \text{---} \dots \rangle \quad (8)$$

S

E – יום איסוף מבוזבז

R – נקודת ייחוס שבה יום איסוף נחשב למבוזבז (למשל סופו של יום כזה).

גרמטיזציה

סינכרונית, השימוש בפֶּעַל, המזוהה בעברית בת-זמננו עם זמן עבר מוחלט, מפתיע לכאורה. עם זאת מדובר בתופעה שכיחה ומונעת (Traugott and Dasher 2002; motivated). E הוא תמיד עבר יחסי ל-R. בהינתן שני זמנים מורפולוגיים: פֶּעַל ויפֶּעַל, הדוברים יבחרו בראשון להבעת יחס אנטריוורי שכוה. ייתכן שראשית התהליך בפֶּעַל שאיבד את הוראת הזמן המוחלט בחלק מהתבניות שהדגמתי לעיל, תוך כדי רכישת היסקים פרגמטיים חדשים. אלה הפכו דקדוקיים במרוצת הזמן עד ליצירת אנטריוור הדקדוקי:

מקורות

Bar, Tali. 2003. *If, conditional sentences in contemporary Hebrew: Structure, meaning, and usage of tenses*. Munich: Lincom Europa.

Bybee, J. R. (1994). *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.

Reichenbach, H. (1947). *Elements of symbolic logic*. New York: Free Press.

Traugott, E. C., & Dasher, R. B. (2002). *Regularity in semantic change*. Cambridge: Cambridge University Press.

גרעין-לוואי – מה הגרעין ומה הלוואי? הפרדה בין מבנה דקדוקי ותוכן

עליזה רישביץ

כידוע, הלוואי שייך לסוג הקשר האטריבוטיבי. המונח "אטריבוט" משמש הן לציון שם תואר הן לציון כל לוואי. בספרי התחביר בעברית מחולק הלוואי לסוגים, ואלה העיקריים שבהם: **לוואי שם תואר** (הילד היפה), **לוואי סומך** (בית אבנים), **לוואי "של"** (הבית של פיסטוק), **לוואי צירוף יחס** (הבית [ש] בחורשה), **לוואי מידה או כמות** (הבא לפני הגרעין) (כל הילדים, שלושת הילדים, שלושת רבעי העוגה), **לוואי כינוי רמז** (אותו הילד – בא לפני הגרעין), **לוואי כינוי קניין חבור** (בית). **לוואי פסוקית** (הבית שבנית). בחלק מספרי הלימוד מכנים את צורות "של" "לוואי שייכות". דומה שיש בעיה לקבוע קריטריון אחיד שלפיו אפשר למיין את הלוואים. אלה שצוינו לעיל – חלקם מבוסס על חלקי דיבור או חלקי משפט (שאפשר לכנותם "בחינה דקדוקית פורמלית) וחלקם – על היבט סמנטי (שייכות, לוואי כמות או מידה).

בהרצאה זו אעלה שאלות מספר בנוגע למבנים המורכבים מצירוף סמיכות, צירוף "של" וצירוף תוארי כתוספת לאשר נכתב ונאמר במחקרים קודמים. למשל:

- אם בצירוף "של" – של X - משמש לוואי והשם שלפניו הוא הגרעין (הבית של פיסטוק), כיצד ננתח משפטים כגון "יופי של אישה", "בובה של מדינה"?
- וכן, האם יש הצדקה להתמקד אך ורק בלוואי כמות/מידה (שלושת האנשים, רוב המצביעים וכד') – בהיבט הסמנטי?

ההצעה שאציע היא שיש להפריד בין ההיבט הדקדוקי הפורמלי ובין ההיבט הסמנטי-פרגמטי. למשל: בצירוף "יופי של אישה" – המילה "יופי" משמשת להבעה אטריבוטיבית. לפיכך, היא תהיה הלוואי (הסמנטי-פרגמטי). כך גם באשר לצירופים, כגון "מרבית/שלושת/רוב/כול הילדים". לפי כל הספרים, הגרעין הוא "הילדים" והביטוי המציין כמות/מידה – הוא הלוואי. כאמור, חלוקה זו מבוססת על ההיבט הסמנטי. לפי היבט זה, אפשר לנתח גם צירופים אחרים העוסקים בחלק מן השלם ומשמעויות נוספות - כלוואי (סמנטי-פרגמטי) וגרעינו, כגון: צפון קוריאה, דרום קוריאה, תחילת השבוע, סוף השבוע, המשך הסיפור וכדומה.

ביבליוגרפיה

אגמון-פרוכטמן, מ' (תשמ"א). *בנתיבי תחביר*. תל-אביב: מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור. רוזן, ח' (1977). *עברית טובה*. ירושלים: קרית ספר.

Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

התפתחויות סמנטיות בלשון חז"ל ובלשון המדרש המאוחר – השדה הסמנטי של תענוג

אריה אולמן

נוח לסקור התפתחויות סמנטיות בלשון על שדה מוגדר. השדה הסמנטי של שמות, פעלים וצירופים במשמעות "הרגשת התענוג" ו"גרימת התענוג" גובל בשדות "שמחה" ו"תועלת", חופף חלקית לשדה "שביעות רצון" ומנוגד לשדה "צער". בלשון חז"ל (תנאים ואמוראים) ובלשון המדרש המאוחר מתועדים 13 ביטויי הרגשת התענוג ו-8 ביטויי גרימת התענוג; סך הכול הם מופיעים בכ-780 היקרויות. לביטויי תענוג רבים יש המקבילה המציינת גרימה: נהנה, הנאה – הינה, נחת רוח – עשה נחת רוח, קורת רוח – עשה קורת רוח, תענוג, עונג – עינג, מתוק – מיתק, המתיק, שמח – שימח. אך יש ביטויים שאין להם מקבילה. כך, מילים "טוב", "יפה", "נאה", "ערב" נמצאים במשפטים המתארים את גורם התענוג שמשמעותם האילוקוטיבית "איש פלוני מרגיש תענוג", ומקבילות הביטויים "הרחיב לב" ו"הרחיב דעת" נושאות משמעות אחרת. תמניות ביטויי הרגשת התענוג מרובות מתמניות ביטויי גרימת התענוג.

מהבחינה הדיאכרונית במעבר בין לשון חכמים (תנאים ואמוראים) ללשון בתר-תלמודית (המדרש המאוחר) חלו כמה שינויים: שימוש בביטויים מסוימים גדל, באחרים – הצטמצם, אלה נעלמו ואלה נוספו, אלה הרחיבו את תחום שימושם ואלה צמצמו. בין ביטויי השדה יש ייחודיים ללשון ספרים מסוימים; כך, 31 מתוך 60 היקרויות של הצירוף "קורת רוח" נמצאות ב"סדר אליהו רבה", שם הוא הביטוי העיקרי להבעת התענוג.

בין גורמי התענוג יש פעולות השייכות לדברים מוחשיים (אכילה, שתייה, רחיצה וסיכה, שינה, תשיש), לדברים מופשטים (ראייה, שמיעה, לימוד תורה וקיום מצוות, "ראיית זיו השכינה"), מצבים מסוימים (שבת וזוג, חיי משפחה, חיי העולם הבא). בלשון הבתר-תלמודית גדל הנתח של גורמים מופשטים (ריח, שמיעה, "זיו השכינה") ונתמעט הנתח של מוחשיים (אכילה, רחיצה, נוחות, תשיש); אבל זה יכול לנבוע מטיב הספרות הבתר-תלמודית – האגדית ברובה המכריע.

לעתים קרובות הגורמים המופשטים מושווים במקורות לגורמים המוחשיים: דברי תורה – יין, חלב, דבש, כלה; זיו השכינה – סעודה עם תלמיד חכם; תפילה – קטורת; מעשים – ריח. חוקרי המטפורות מסבירים שתיאורי דברים מופשטים בכל לשון נגזרו מתיאורי דברים מוחשיים. ראוי לציין שאין בין גורמי התענוג אף גורם עם קונוטציה שלילית. מעניין גם כן שהעושר והעבודה כגורמי התענוג מוזכרים רק פעם אחת כל אחד; ספרות חז"ל דוגלת ברעיון הסתפקות במועט: "שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה, ואלו הן: דרך ודרך ארץ, עושר ומלאכה, יין ושינה, חמין והקזת דם" (גיטין ע"א).

סוברן, תמר. **שדות סמנטיים**, ירושלים, תשנ"ד

Lakoff G., Johnson M. **Metaphors We Live By**. Chicago, 1980

בלנקי, אירנה. פועלי המקום הסטטיים שבמשמעותם יש גילום הארגומנטים: עיון תחבירי, סמנטי, ומילוני בלשון התנאים. **החוג הישראלי לבלשנות ע"ש חיים רוזן** 19 (תשע"ג), 45-53

שמש, רבקה. פועלי השאלה והתשובה במשנה ובתוספתא: עיון תחבירי, סמנטי ופרגמטי. **בלשנות עברית** 49 (תשס"א), 83-97

קווים לדמותו של אוצר המילים של העברית המדוברת

דורון רובינשטיין

הרצאתי נועדה להציג כמה קווים לדמותו של אוצר המילים של העברית המדוברת. המחקר נעשה במסגרת הסדנה "חוקרים עברית מדוברת" בניהולה של ד"ר עינת גונן מאוניברסיטת תל-אביב, ונבדק בו אוצר המילים שתועד בקורפוס בן 21 קובצי קול, שאורכו הכולל כ-200 דקות, מתועד בו דיבורם של כ-40 אנשים לכל הפחות, ויש בו כ-26,500 תיבות. לקורפוס (המתוכתב!) הותקנה קונקורדנצייה במתכונת מסד הנתונים של מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית, ותיבותיו נותחו כאילו היו חלק ממסד הנתונים של המפעל.

בקונקורדנצייה מוינו תיבות הקורפוס לכ-5,550 צורות ולכ-2,240 ערכים (מילוניים ולא מילוניים). להלן ממצאים נבחרים מניתוחו:

36 צורות, שהן כ-0.65% בלבד מכלל הצורות, תופסות כשליש מתיבות הקורפוס, ובראשן הצורה **לא**;
52 ערכים, שהם כ-2.3% בלבד מכלל הערכים, ובהם 534 צורות, שהן פחות מ-10% מן הצורות, תופסים כמחצית מתיבות הקורפוס, ובראשם הערך **זה**;

35 צורות פועל, שהן כ-1.6% בלבד מכלל צורות הפועל, תופסות כרבע מתיבות הפועל בקורפוס, ובראשן הצורה **הָיָה**;

31 ערכי פועל, שהם כ-4.4% בלבד מכלל ערכי הפועל, תופסים כמחצית מתיבות הפועל בקורפוס, וגם בראשם הערך **הָיָה**.

בהרצאה יוצגו הממצאים בהרחבה, וכן ייבחן בה עצם התאמתה של מתכונת מפעל המילון ההיסטורי לבדיקת אוצר המילים של העברית המדוברת.

ביבליוגרפיה

יזרעאל ש'. תשס"ב. "מאגר העברית המדוברת בישראל (מעמ"ד): דוגמאות טקסטים". לשוננו סד. 289-314.
יזרעאל ש'. 'מסד הנתונים למיזם "חוקרים עברית מדוברת"'. בדפוס.

רובינשטיין ד'. 'הערות לאוצר המילים של הקורפוס: הצגת שכיחויות ובהינתן מתודולוגיה לקסיקוגרפית לטיפול בטקסט דבור'. בדפוס.

מטרת ההרצאה היא ניתוח תופעת הפוליסמיה או ריבוי משמעויות כפי שזו באה לידי ביטוי בשני מפחיתי עצמה בעברית (downtoners) סתם ופשוט במסגרת המושגית של הבלשנות הקוגניטיבית. הבלשנות הקוגניטיבית התפתחה כניסיון לתת ביטוי בשפה להיבטים הקוגניטיביים של חיינו, היבטים שעד כה הוזנחו לחלוטין. העיקרון שהנחה את מפתחי התיאוריה היה שהשפה אינה יכולת אוטונומית, אלא מהווה יכולת קוגניטיבית באותה מידה כמו יכולות קוגניטיביות אחרות של האדם כגון: תפיסה, תשומת לב, זיכרון, קטגוריזציה, הסקת מסקנות ועוד. תיאוריה זו רואה את השפה כמערכת של "המשגה" (conceptualization), כאשר המונח "מושג" משמעו כל הידע האנציקלופדי שיש לנו לגביו כמו גם מגוון רעיונות, אסוציאציות, ניסיון אישי וידע העולם המגוייסים במטרה ליצור משמעות.

ידע זה מבוסס רבות על התגלמות (embodiment), כלומר אנו תופסים מבנים, יחסים וארגון על פי האינטראקציה של האדם בסביבתו. לעיתים קרובות ניתן לתאר את המשמעויות השונות של ביטוי מסוים על פי image schemas. סכמות אלו נובעות מהניסיון הגשמי ומהאינטראקציה שלנו בעולם. גישה זו מאפשרת לחוקרים להסביר את תופעת הפוליסמיה הנפוצה בשפה. היא שופכת אור על הקשר שבין המשמעויות ועל היעדר השרירותיות העלולה להשתמע מריבוי משמעויות. סכמות כגון, Scale, Container, Source-Path-, Goal ואחרות רבות נמצאו כמתארות, כמבדילות וכמקשרות בין משמעויות של ביטוי מסויים.

תוארי הפועל סתם ופשוט נפוצים בשימושם כמפחיתי עצמה. ככאלה, הם מפחיתים מערך היחידה המתוארת ומצמצמים את עצמתה כגון במשפט "פשוט רציתי לשאול...". מעבר לזאת, הם ממחישים היטב את תופעת הפוליסמיה. שני התארים מדגימים ריבוי משמעויות, חלקן משותפות חלקן יחודיות. בשניהם ניתן לתאר משמעויות אלו ואת הקשר ביניהן באופן סכמטי באמצעות image schemas ולהצביע על נקודות הדמיון והשוני בין שניהם. למשל כאשר אנו אומרים שדבר מה נעשה סתם, אנו למעשה מעניקים לו ציון או דירוג נמוך על סכמת הסולם של ערך או חשיבות. ההתייחסות לתארים אלו באופן סכמטי מאפשרת גם להדגים מתי ניתן להחליף תואר אחד באחר ללא שינוי המשמעות. בנוסף לכך, ניתן להדגים את מידת מעורבותו של הדובר במשמעויות השונות ואת הקושי לאבחן האם הדובר שואף לדייק בדבריו ולהוביל את השומע לכוונה המדוייקת באמצעות התארים או שמא הוא מנסה להפחית מן הדיוק, להמנע מהתחייבות ולפטור את השומע מתגובה מדוייקת ומתחייבת.

Evans, V. & Green, M. (2006), *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Mahwah, New-Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Pub.

Johnson, M. (1987), *The Body in the Mind*, Chicago and London: The University of Chicago Press.

Shefer, H. (2014), *The Meaning and Development of English and Hebrew Downtoners*, Doctoral Dissertation, Tel-Aviv: Tel-Aviv University.

'לא' בעברית המדוברת

לאון שור

המילה 'לא' היא ציין שלילה עיקרי בעברית החדשה. לפי ניתוח תחבירי מקובל, 'לא' היא מילית אדורביאלית ללא תפקיד תחבירי מהותי, הנתפסת במקרים אחדים כחלק מהצירוף השלילי הכולל אותה ואת הרכיב הנשלל, ובמקרים אחרים מוצאת מהניתוח התחבירי. ואולם, חוקרים אחדים תיארו מבנים תחביריים בהם המילה 'לא' נמצאת במעמד של נושא, למשל במבנים אליפטיים שהושמט מהם החלק הנשלל עקב הופעתו בשיח הקודם, כגון תשובות לשאלות, וכן מבנים כגון 'לא זה' הכוללים כינוי אנאפורי המשמש כנושא מתוקף התייחסותו למידע שהוזכר בשיח הקודם (Zewi 2007).

בלשון הטבעית מתקיימת אסימטריה בין השלילה לחיוב – דובר מפיך מבע שלילי בהנחה שהמבע החיובי המקביל לו נגיש לשומע, ולא להפך (Givón 2001). מכאן, במשפט השלילי המילה 'לא' היא בעלת דרגת החידוש הגבוהה ביותר וכוללת את המסר שהדובר רוצה להעביר. לאור זאת, אני מציע כי במסגרת עיון תחבירי המעוגן במסר (יזרעאל תשע"ג), מעמד נושאי של 'לא' אינו מעמד שולי המוגבל לדגמים מסוימים בלשון, אלא מעמדה הטבעי, כרכיב האינפורמטיבי ביותר במשפט. הרכיב הנשלל, לעומת זאת, הוא בעל דרגת חידוש נמוכה יותר, כלומר נגיש לדוברים על ידי הקשרים מסוגים שונים – הקשר מילולי, הקשר נסיבתי, ידע משותף לדוברים או הקשר אסוציאטיבי לנושא השיח. בהרצאתי אדגים את המעמד הנושאי של המילה 'לא' ואת המעמד הנגיש של הרכיב הנשלל באמצעות עיון במשפטים מן העברית המדוברת מתוך מעמ"ד (מאגר העברית המדוברת בישראל). אדגים את האמור במשפט הבא:

א: והוא לא דיבר || (OCD_3_sp2_040)

בדוגמא לעיל דוברת א' מתלוננת על כך שהמנהל שלה לא גיבה אותה כאשר הייתה צריכה. הדרך המקובלת לניתוח משפט זה היא כלהלן: **הוא** – נושא; **(לא) דיבר** – נושא. ניתוח זה זהה לניתוח המשפט החיובי המקביל 'הוא דיבר', אך מתעלם ממאפייני השלילה בלשון טבעית, ומשלילת הפועל הנוטה בפרט. ראשית, מבע שלילי נאמר בדרך כלל כאשר המבע החיובי המקביל לו מצוי ברקע. במילים אחרות, ברמת המסר דוברת א' אינה סתם אומרת כי המנהל 'לא דיבר', אלא כי ניתן היה לצפות שהוא ידבר, ולמרות זאת 'הוא לא דיבר'. המסר במשפט זה הוא אי-התקיימות הציפייה, המתממש במילה 'לא'. שנית, פועל נוטה הוא יחידה פרדיקטיבית הכוללת ציון גוף, לקסמה נושאית וקשר פרדיקטיבי ביניהם. מכאן, השלילה עשויה לפעול על כל אחד מרכיבים אלה (גולדנברג תשמ"ה). לאור כל אלה, על ניתוח תחבירי המעוגן במסר להיות כדלקמן: **לא** – נושא; **הוא + דיבר** – נושא. ניתן לראות כי הרכיב הנשלל אינו הפועל 'דיבר' כמכלול, אלא אחד מרכיביו – הקשר הפרדיקטיבי: **הוא + דיבר**, שמשמעותו ציפיתה של הדוברת שהמנהל שלה יתערב למענה ויגבה אותה. קשר זה נגיש באמצעות השתמעות מדבריה הקודמים וכן מידע חברתי משותף לדוברים, שהוא הרצון לקבל הערכה וגיבוי מהסובבים אותו.

ביבליוגרפיה

גולדנברג, גדעון, תשמ"ה, על תורת הפועל והפועל העברי, אצל: משה בר-אשר (עורך), **מחקרים בלשון א**, ירושלים: מאגנס, 295–348.

יזרעאל, שלמה, תשע"ג, משפח או משפט? למבנה המשפט בעברית המדוברת, אצל: מלכה מוצ'ניק וצבי סדן (עורכים), **מחקרים בעברית החדשה ובלשונות היהודים מוגשים לאורה (רודריג) שורצולד**, ירושלים: כרמל, 385–402.

Givón, Talmy, 2001, *Syntax: An Introduction*, 1, Amsterdam: John Benjamins.

Zewi, Tamar, 2007, The Syntactic Function of Negative Particles in Biblical Hebrew and English Bible Translations, *Journal of Northwest Semitic Languages* 33: 99–113.

מהירות דיבור, התפתחות שפות, והעברית שלנו

יהודית רוזנהויז

רבים גורסים כי אנחנו ממהרים בדיבור, אולי עקב תנאי החיים בארץ בפרט והטכנולוגיה המואצת כיום בכלל. ללא מדידות מדויקות של מהירות הדיבור ניתן לשמוע הבדלים בתחום זה בין אדם קשיש לבין ילד בגיל הגן, שדרן המשדר משחק כדורסל או כדורגל, בני נוער הדנים בהתלהבות בנושא כלשהו, או מלהגים לתומם. דיבור בשפה זרה שהמאזין איננו יודע, או שהוא נמצא בשלבי רכישתה נתפס כמהיר מדי, כפי שמראים מחקרים פונטיים של מהירות הדיבור ביחס לשפות רבות.

הממצאים בספרות מציגים ממצאים מורכבים בנושא זה: מחקר השוואתי שנערך בצרפת (לפי קלוגר, 2011) מצא ששפות שונות עשויות להביע אותו מסר בזמן שווה; ההבדל שנמצא היה בדחיסות הסמנטית של המילים. דחיסות זו נמצאה ביחס הפוך למספר ההברות שהופק (כלומר, מהירות הדיבור): שפות שבמילים שלהן יש דחיסות סמנטית גבוהה מדוברות לאט יותר משפות שבהן הדחיסות הסמנטית נמוכה. נמצאו הבדלים התלויים במבנה השפות: בין שפות שמתוזמנות לפי-הברה (syllable timed) לעומת שפות שמתוזמנות לפי-ההטעמה (stress-timed). רויץ' (Roach, 1998) סבר שלמעשה לכל השפות המדוברות באופן נורמלי מהירות דומה. במחקרים אחרים (כגון קשאי 1999) נמצא שבמשך כ-100 שנה מהירות הדיבור (בהונגרית) הוצאה באופן ניכר. תחום זה הוא רק חלק מתהליכים רבים של שינויי שפה שמתוארים בבלשנות - בהגייה, במבנה ובכתב. שינויים פונטיים אכן שינו מבנים לשוניים בשפות רבות, כלומר, שינו שפות ומהירות הדיבור היא בין הגורמים שמשפיעים על שינויים אלה (ראו לאבוב ושות' 1972: 27).

בהרצאה נדון בדוגמאות מתוך חומר מוקלט בעברית מדוברת ספונטנית. הדוגמאות יציגו תהליכי התקצרות הברות ונשילתן (השמטתן) בדיבור מהיר, וכן דוגמאות להארכת הגיים, הנובעת מסיבות אחרות. תהליכים כאלה יוצרים, לעיתים, רצפים שאינם נחשבים כיום לחלק מהמערכת "החוקית" מצד אחד, והומופונים מצד שני.

מטרת הדיון הזה היא לבחון לאור הממצאים בספרות ובבדיקתנו הפונטית שאלות תיאורטיות המתייחסות לעברית. כידוע, הגיית העברית המקראית השתנתה בצורה רבה מאז ועד תחייתה והגעתה לשלב של העברית המדוברת והחיה שלנו כיום, וניתן להניח שתהליכים פונטיים יימשכו גם בעתיד. האם תשתנה גם המערכת הפונולוגית כתוצאה ממהירות הדיבור? שאלות תיאורטיות נוספות שנעלה הן: האם השמטת הגיים, קיצורם ושינויים אמורים לשנות את יחסנו לשפה כיום? האם יש לשנות את הגישה הטהרנית לשפה?

מראי מקום

Kassai, I. (1993) "Has Hungarian speech rate accelerated in the last 100-120 years?" *Beszéd kutatás* 1993: 62-69 (in Hungarian).

Kluger, J. (2011) "Slow Down! Why Some Languages Sound So Fast," *Time*, accessed from the internet on 17.12.13

<http://content.time.com/time/health/article/0,8599,2091477,00.html>

Labow, W., M. Yaeger and R. Steiner (1972) *A Quantitative Study of Sound Change in Progress*, Vol. 1, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania (NSF Report)

Roach, P. (1998) "Chapter 18. Some languages are spoken more quickly than others" in: Bauer, L. and P. Trudgill (eds.) *Language Myths*, London: Penguin Books, 150-58.

מקצב פרוזודי בדיבור ספונטני

ורד זילבר-ורוד

מחקר זה מנסה לאפיין יחידות אינטונציה מסוגים שונים מבחינת המקצב (rhythm) שלהן, ולבדוק אם, בנוסף למאפיינים פרוזודיים אחרים, כמו טון גבול או מתאר הנגנה, יש הבדלי מקצב ביניהן. שיטת הניתוח כללה בדיקה של מאפיינים כמותיים ומבניים אחדים ונערכה בדיקת אומדן של המשך הממוצע של היחידות. כדי לנתח את מקצב יחידת אינטונציה, נבדק מצאי גודל ההברות (מספר פונמות להברה) בקורפוס, גודל המילים (מספר הברות במילה),¹ ולאחר מכן סוכמו הממצאים לגודל יחידות אינטונציה מסוגים שונים (למשל, יחידה ממשיכה עולה לעומת יחידה ממשיכה נייטרלית, (Silber-Varod, 2013)), לפי מספר ההברות ומספר המילים ליחידה. בנוסף, נבדקה הופעת פסקים ביחס לסוג יחידת האינטונציה וכן גודל יחידות מסיימות לפי כמות היחידות הממשיכות שהן מכילות.

המחקר התבסס על נתונים ממאגר העברית המדוברת בישראל (מעמ"ד) ונערך על תת-קורפוס הכולל 32,000 מילים בקירוב. בסיס הנתונים מבוסס בחלקו על שיחות טלפון (9 במספר) ועל 19 שיחות פנים-אל-פנים. סך הדוברים השונים המשתתפים בשיחות – 70 (32 גברים ו-38 נשים). בהתאם לכך נבחנו התוצאות על פי הבדלי מגדר ועל פי הבדלי ערוץ באמצעות המבחן הסטטיסטי Man-Whitney Test, שהוא שיטת חישוב המיועדת לנתונים שאינם בעלי התפלגות נורמלית.

נמצא כי גודל היחידות נע בממוצע בין 2 הברות ל-6.6 הברות ביחידה, אך מה שמפתיע הוא שהיחידות המסיימות, דווקא, קצרות (3-2.3 הברות) יחסית ליחידות המשך. כמו כן, בדיבור ספונטני יחידות מסיימות אינן מכילות בהכרח תת-יחידות אינטונציה (יחידות המשך), דבר שמערער מחד על תיאוריית ההיררכיה הפרוזודית (כלומר, יחידת מבע מכילה צירוף אינטונציוני, שבתורו מכיל יחידה קטנה יותר בהיררכיה וכן הלאה עד יחידת ההברה), ומאידך מלמד על תפקידן בדיבור ספונטני – יחידות משוב (feedback), כגון "כן", "תודה" וכדומה. מדידות סטטיסטיות שנעשו לגבי הבדלי מגדר והבדלי ערוצים הראו, שכצפוי, אין הבדלי מגדר משמעותיים (ראו גם (Finkelstein and Amir, 2013; Amir and Grinfeld, 2011)), אך בכמה מדדים נמצאו הבדלים משמעותיים בין הערוצים. בנוגע לשימוש בפסקים, נמצא שגברים מפסיקים אחרי יחידות קטועות ב-11% יותר מאשר נשים (כאשר כל יתר ההבדלים קטנים מ-8%); ובשיחות טלפון יש כ-10% יותר פסקים אחרי יחידות המשך מוארכות (היסוס) מאשר בשיחות פנ"פ, נתון שיכול להעיד על כך שבשיחות טלפון היסוס משמש כרמז ללקיחת תור, יותר מאשר בשיחות פנ"פ.

¹ המושג 'מילה' במחקר זה שונה מהנהוג באורתוגרפיה עברית. מילות תפקיד נתמכות (clitics), כגון ה"א היידוע, וי"ו החיבור וכדומה, הופרדו בתעתיק ונספרו כמילה נפרדת.

בבדיקת אומדן משך היחידות שנעשתה על פלח קטן מתוך הקורפוס, נמצא כי היחידה הקצרה ביותר בממוצע היא יחידה מסיימת (0.45 עד 0.6 שניות). יחידות המסתיימות ב"היסוס" הן מעט ממושכות יותר (0.65 שניות), והממושכות ביותר הן יחידות המשך-עולות ויחידות המשך-יורדות (0.75-1.4 שניות). מחקר המשך מחייב בדיקה של המדד המקובל בספרות המחקרית של מספר הברות בשנייה (SPS) או מספר מילים בשנייה (WPS).

מקורות

מאגר העברית המדובר בישראל (מעמ"ד) <<http://humanities.tau.ac.il/~cosih/copyright.html>>

Amir, Ofer, and Doreen Grinfeld. "Articulation rate in childhood and adolescence: Hebrew speakers", *Language and Speech* 54, no. 2 (2011): 225-240.

Finkelstein, Micheal, and Amir, Ofer, "Speaking Rate among Professional Radio Newscasters: Hebrew Speakers", *Studies in Media and Communication* 1, no. 1 (2013):131-139.

Silber-Varod, Vered. *The SpeeCHain Perspective: Form and Function of Prosodic Boundary Tones in Spontaneous Spoken Hebrew*. LAMBERT Academic Publishing (2013).

e או a ? התגוונות בהחזרת תנועה

ליאור לקס, אוון-גרי כהן, סתיו אזולאי

המחקר בוחן את הגורמים המשפיעים על איכות התנועה שבה משתמשים הדוברים בעבר נסתרת בפעלים שעיצורם המצעי גרוני. הבניינים שנבדקו הם פיעל (ניהל), הופעל (הוועק) ונפעל (נשאר). ההגייה הנורמטיבית היא בתנועת a (nihala), אולם קיימים מקרים של הגיית e (nihela). מטרת המחקר הנה לבחון דפוסים בהגייה המועדפת.

המחקר כלל 24 דוברים ילידים של עברית בגילאים 22-29 והתבצע בשני חלקים. בחלק הראשון התבקשו המשתתפים להפיק פועל בעבר נסתרת על בסיס צורת הנסתר. בחלק זה הייתה נטייה חזקה להשתמש בתנועת a.

הדבר ככל הנראה נובע ממודעות המשתתפים לצורה הנורמטיבית ומיישור פרדיגמה כתוצאה מהסמיכות בין צורת הנסתר לנסתרת בבניינים נפעל והופעל. בחלק השני הם התבקשו לקרוא בקול טקסט שהכיל את אותן צורות עבר נסתרת. בשל העדר הסמיכות בין צורת הנסתר לנסתרת בחלק זה, הקריאה שיקפה באופן נאמן יותר הפקות ספונטניות, ובה נתמקד.

הטקסט הכיל ארבעה פעלים בפיעל, חמישה בהופעל וחמישה בנפעל. התוצאות מצביעות על התגוונות בבחירת התנועה בנפעל, לעומת נטייה חזקה לאחידות בפיעל ובהופעל, כמודגם בטבלה הבאה.

בניין	a	e
פיעל	84%	16%
הופעל	17%	83%
נפעל	45%	55%

בבניין פיעל קיימת נטייה לשימוש בתנועת a, בבניין הופעל קיימת העדפה ל-e, ואילו בבניין נפעל קיימת התפלגות כמעט שווה. טענתנו היא כי ההבדל בין נפעל לשאר הבניינים נובע ממעמדם של הפעלים בבניין זה. נפעל נוטה לשמש פעלים המאוחסנים בלקסיקון כערך גזור, כלומר פעלים שנגזרו בתהליך שינוי ערכיותם התחבירית, למשל פועלי שינוי והתהוות (גרם) (Schwarzwald 2008). מחקרים קודמים הראו כי ערכים בלקסיקון שעברו תהליכי גזירה חשופים יותר להתגוונות.

בניין פיעל נוטה לשמש ערכים בסיסיים בלקסיקון, אשר פחות חשופים לשינוי, ולכן קיימת מגמה לשמר את הצורה הנורמטיבית ולהשתמש ב-a. יתרה מזאת, העיצור המצעי בבניין זה נהגה באפס תנועה. פעלים בנפעל ובקופעל נהגים עם תנועת e כשמדובר בעיצורים אחרים, למשל *הוקלדה (hukleđa)* ו*נסגרה (nisgera)*. פעלים בבניין פיעל נהגים עם תנועת e רק כאשר מדובר בעיצורים זהים (*סיננה (sinena)*) (ראו למשל, בולוצקי 2002, שתיל 2006 ואחרים). קיימת תדירות נמוכה יותר של הדוברים לשימוש בתנועת e בפיעל.

הפעלים בקופעל, המהווים פעלים סבילים, נגזרים בתחביר ואינם מאוחסנים בלקסיקון. המורפו-פונולוגיה החלה בתחביר סדירה יותר, ולכן ההתגוונות בתנועה מועטה. הבחירה ב-e נובעת משתי סיבות. ראשית, תנועת e מהווה ברירת מחדל כתנועה מוחדרת בעברית במערכת הפועל והשם. שנית, קיימת מגמה ליישור פרדיגמה עם שאר הפעלים בקופעל ללא עיצור גרוני ושבהם מוחדרת תנועת e.

תוצאות המחקר מצביעות על חשיבותה של הנגישות לפרדיגמות בתהליכים מורפו-פונולוגיים. המחקר מורה על הקשר ההדוק בין מידת ההתגוונות בתהליכים אלה לבין הרכיב בו מילים נוצרות ומאוחסנות, לקסיקון או תחביר.

ביבליוגרפיה

בולוצקי, ש. 2002. שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית החדשה. *תעודה* יח, 239-278.
שתיל, נ. 2006. השתקפות הי"ת והגרוניות ההיסטוריות האחרות בסביבות תוך-מורפמיות בלשון הדבורה. *בלשנות עברית* 57, 57-88.

Schwarzwald, O.R. 2008. The special status of Nif'al in Hebrew. In S. Armon-Lotem, S. Rothstein & G. Danon (eds.), *Generative Approaches to Modern Hebrew Linguistics*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing. 61-75.